

Vývoj druhů člověka v pravěku (přibližné časové údaje jsou v milionech let před dneškem):								
Periodizace:	3 /	2,5	1,9	1,4	0,7	0,2	0,1	0,03
přírodov.:	Závěr terciéru	Kvartér (od 2,6)						
dějepis.:	Pravěk							
archeol.:	Paleolit							
Druhy člověka:	Dosud úplně nezhodnocené terciární nálezy	Homo habilis	Homo rudolfensis		Homo erectus		Homo sapiens: archaické formy: H. heidelbergensis – → neandertálci	
				H. ergaster	↓ → → → anatomicky moderní lidé (H. sap. v užším smyslu)			
		Šedá barva: sporné druhy						

Periodizace mladšího pravěku:		
Přibližná datace (počátky epoch)	Blízký východ	České země
	Závěr paleolitu	
10 000 př. n. l.	Mezolit	
9 000	Neolit	
8 000		Mezolit
5 700		Neolit
6 000	Eneolit / chalkolit	
4 300		Eneolit / chalkolit
3 500	Doba bronzová: počátek starověku - doba prvních států	Doba bronzová (pravěk pokračuje)
2 200		
1 200	Doba železná: rozvoj států také v jižní Evropě	Doba železná
750		
0	Římská říše proniká i do částí Z a Stř Evropy	Doba římská
400 n. l.		

4. Nejdůležitější události ve vývoji starověkého Blízkého východu

4.1 Pojem starověk

Pod pojmem *starověk* rozumíme po pravěku druhou základní epochu lidských dějin. Starověk je obdobím **nejstarších států**, ovšem zažily jej jen menší části světa (ležící především v severním subtropickém pásu); ve většině zemí po pravěku následoval až středověk, nebo dokonce novověk.

4.2 Městská revoluce

Důležitým předpokladem pro vznik prvních států byla zvýšená lokální **koncentrace obyvatelstva**. Došlo k ní především v důsledku holocénních klimatických změn, kdy v subtropích se **vznikem pouští a polopouští** se lidé stahovali do oblastí ještě vhodných pro zemědělství. Zpravidla se jednalo o **údolí velkých řek**, méně často o mořské pobřeží. Tam všude při společné práci na odvodňování i zavlažování půdy apod. vznikaly první státy. **Stát** je organizované společenství *lidí*, které se řídí vlastní svrchovanou *mocí* uplatňovanou na určitém *území*.

Kolébkou **nejstarších státních civilizací** (= rozsáhlých a vyspělých kulturních okruhů) byl **Blízký východ** (Orient), jenž zahrnuje africký Egypt a jihozápadní Asii. Civilizačním jádrem Blízkého východu se stal **Úrodný půlměsíc**.

Nejstarší doložené migrace blízkovýchodních obyvatel byly zahájeny ve vnitrozemí severní Afriky. Když tam po r. 5 000 př. Kr. začala vznikat největší poušť světa **Sahara**, lidé i stáda zvířer se odtamtud začali rozcházet do sousedních oblastí s příhodnějšími přírodními podmínkami. Tito lidé tvořili **afroasijskou jazykovou rodinu** (původně s jednotným prajazykem), která se rozdělila na 6 větví (postupně diferencovaných i jazykově), z nichž historicky nejvýznamnější jsou **větev egyptská**, která se usadila v údolí africké řeky Nilu, a velmi početná **větev semitská**, která se tehdy usídlila především v jihozápadní Asii.

Vůbec **první státy** vytvářel (kolem r. 3 500) lid dvou národů: **Egyptané** podél Nilu a **Sumerové** (národ nejasného původu) v Mezopotámii (v nížině kolem asijských řek Eufratu a Tigridu).

Afroasijská jazyková rodina ve starověku a země Sumerů:

■ Afroasijské obyvatelstvo: Eg. = egyptská větev; Sem. = semitská větev; ■ Sum. = Sumerové

Pod pojmem **národ** rozumíme zejména ve starších dějinách – v souladu s původním významem slova – velkou lidskou pospolitost, jejíž příslušníci spolu (fakticky od narození) sdílejí společné území, jazyk, kulturní tradice, dějiny, hospodářský prostor a obecné vědomí sounáležitosti v minulosti i přítomnosti. Některé národy některé z těchto rysů postrádají, ale přesto povaha i vývoj národů (etnik) patří mezi významné dějinné činitele.

Vznik prvních starověkých států označujeme jako **městskou revoluci** (druhou ze strukturálních či technologických revolucí – po revoluci neolitické). Prvními státy totiž byly malé, městské státy. **Městský stát** je rozlohou nevelký, ale hospodářsky soběstačný státní útvar tvořený významným městem a jeho okolním zemědělským zázemím.

4.3 Charakter nejstarších států

Krystalizačním jádrem blízkovýchodních městských států byla vždy dvojice mocenských center: ústřední **chrám**, zasvěcený nejvyššímu místnímu božstvu a obklopený **chrámovým hospodářstvím**,

a náčelníkův (panovníkův, králův) **palác s palácovým hospodářstvím**. Chrámové a palácové hospodářství spolu **kooperovaly**, ale také **soupeřily**, což panovník řešil ve svůj prospěch tak, že někteří královští synové i dcery se stávali velekněžími a velekněžkami. A právě na bázi propojení paláce a chrámu vznikl nejstarší typ státu. Obecně jej označujeme jako **monarchii** (vládu – často dědičnou – jediného člověka) a přesněji jako **teokratickou despotii** (král je považován za boha či za privilegovaného chráněnce bohů a jeho moc je neomezená).

4.4 Obyvatelstvo nejstarších států

Obyvatelstvo ve státech starověkého Blízkého východu se dělilo takto:

1. Vrstvy vládnoucí: král s rodinou, **kněží, úředníci**, profesionální **vojáci** (úderné jádro státní armády), **vědci** (nepředstavovali samostatnou profesi: byli to lékaři, kněží, někteří úředníci...).

2. Vrstvy ovládané: především **zemědělci a řemeslníci**. **Zemědělské obyvatelstvo** bylo trojího druhu:

(a) samostatně hospodařící zemědělci; (b) nájemci půdy palácové či chrámové apod. – majitelům půdy odváděli poplatek; (c) námezdní pracovníci na půdě, kterou palác nebo chrám obhospodařoval ve vlastní režii. Podobně se dělili i **řemeslníci**:

(a) vyráběli řemeslné výrobky domácky v rámci svého zemědělského hospodaření; (b) provozovali vlastní řemeslnou dílnu; (c) námezdně pracovali ve velkých dílnách při paláci či chrámu. V případě války byli z řad zemědělců a řemeslníků vytvářeny odvedenecké vojenské jednotky.

Obchodníci: (a) dálkový velkoobchod (hlavně se surovinami nerostného, rostlinného a živočišného původu) byl zdrojem bohatství kupců i jejich rodin; (b) mnohem skromnější maloobchod se zaměřoval na potraviny, nádobí apod. Platidlem bylo nejdřív obilí a posléze peníze – stříbrné a zlaté mince.

Nekvalifikované pomocné pracovní síly: pracovaly hlavně v řemeslných dílnách.

Otroci: osobně (téměř) bezprávní lidé, kteří byli majetkem jiného člověka (nebo státu) a pracovali pro něj většinou jen za bydlení a stravu. Nejčastěji to byli insolventní dlužníci, váleční zajatci a děti otroků. Otroci vykonávali různé práce od těžké a jednotvárné dřiny přes službu v domácnosti až po malovýrobní podnikání. Měli velmi omezený soukromý život (bydleli u svých majitelů, museli se odlišovat specifickým účesem apod.), ovšem jen málokdy se s nimi zacházelo zcela bezohledně a zpravidla bývali po letech propouštěni na svobodu.

4.5 Sumerové

Sumerové se usadili v **jižní Mezopotámii** a **kolem r. 3500 př. Kr.** tam začali vytvářet **městské státy** (Ur, Uruk, Kiš, Lagaš aj.). Sumerové budovali své stavby z **cihel** (v širokém mezopotamském údolí postrádali stavební kámen). Typickou sumerskou stavbou se stal **zikkurat** – stupňovitý chrám zasvěcený vždy některému božstvu.

Sumerské **náboženství** bylo – stejně jako v drtivé většině starověkého světa – **polyteistické** (uctívalo více bohů, ztotožňovaných s jednotlivými přírodními silami, nebeskými tělesy nebo živly).

Sumerové používali **klínové písmo**: stylizované obrázkové písmo (1 znak = 1 slovo). Položili základy **matematiky** (vytvořili šedesátkovou i desítkovou soustavu) a **astronomie**. Sumerské hrdinské básně o uruckém králi Gilgamešovi byly později spojeny do jednotitého rozsáhlého **Eposu o Gilgamešovi**, který se stal prvním velkým dílem světové literatury.

4.6 Egypt

Egyptané vytvořili v dlouhém a úzkém **údolí Nilu** (s rozvětveným ústím – deltou) nejprve **městské státy (kolem r. 3500 př. Kr.?)**. Tyto státy se postupně sjednocovaly, až vznikly – v **předdynastickém období** egyptských dějin – 2 velké státy: **Horní a Dolní Egypt**. **Kolem r. 3100** vládcové Horního Egypta dobyli a anektovali Dolní Egypt – tak vznikla **jednotná egyptská říše**. Egyptská civilizace vynikala slohovou čistotou a značnou rezistencí vůči okolním vlivům.

Egyptští monarchové – **faraoni** – byli považováni za vtělení boha nebes Hóra. Vladařská posloupnost faraonů je tradičně periodizována do celkem **30 dynastií** (panovnických rodů), které pro přehlednost seskupujeme do **5 říší** (období rozmachu a rozkvětu), prostrádaných **2 mezidobími** (obdobími krizí a úpadku).

Raně dynastické období (asi 3100 – asi 2700; 1. – 2. dynastie; hlavním městem byl **Cínev**): vzniklo **hieroglyfické** (vytesané či vyryté *posvátné*) **písmo**: původně druh obrázkového písma (1 znak = 1 slovo), obsahově se vyvinulo v pokročilejší písmo slabičné (1 znak = 1 skupina hlásek); z hieroglyfů postupně vznikla jednodušší, štětcem psaná **písma hieratické** (*kněžské*) a mnohem mladší **démotické** (*lidové*).

Stará říše (asi 2700 – asi 2200; 3. – 6. dynastie; hlavní město Mennofer / řecky Memfis): ikonickým symbolem této epochy jsou **pyramidy** – mohutné kamenné hrobky faraonů; první byly stupňovité (pyramida Džóserova), pak se stavěly pyramidy jehlanovité: největší je Chufefova/Cheopsova u dnešní Gízy, původně vysoká 146 m; v její blízkosti se nachází Velká sfinxa: monumentální kamenná socha se lvím tělem a s hlavou jednoho z faraonů. **Kámen** byl po celou dobu staroegyptských dějin dominantním stavebním materiálem.

Egyptané věřili v **posmrtný život**. Těla zemřelých pro něj připravovali mumifikací (vysušením) a balzamováním (konzervací) tak, aby si i po smrti udržela co nejvěrněji svou podobu zaživa. Nejnáročněji byly vytvářeny **mumie** faraonů, jejich manželek a dalších významných osobností; spočívaly v anatomicky tvarovaných dekorativních pohřebních schránkách – sarkofázích. Egyptané byli velmi zdatní v **lékařství**, ale i v **geometrii, astronomii, lodním stavitelství**. Egyptský **kalendář** (12 měsíců x 30 dnů + 5 dní svátků = 365 dnů) se stal základem dnešního kalendáře.

První mezidobí (asi 2200 – asi 2000; 7. – 10./11. dynastie): úpadek faraonské moci vedl k rozsáhlým sociálním nepokojům (ničivým vzpourám chudých vrstev obyvatelstva).

Střední říše (asi 2000 – asi 1800; 11. – 12. dynastie; nové hlavní město Ictovej): Egypt se opevnil pohraničními pevnostmi a rozvinul sérii obchodních a válečných výprav do okolních zemí. Ve Střední říši vznikla dobrodružná **Povídka o Sinuhetovi** – významné egyptské literární dílo.

Druhé mezidobí (asi 1800 – asi 1600; 13. – 17. dynastie): Egypt ovládli asijští semitští nájezdníci Hyksósové: usadili se především v nilské deltě, ale také panovali na faraonském trůnu. Egyptu přinesli zdokonalenou výzbroj včetně dvoukolových válečných vozů tažených koňmi.

Nová říše (asi 1600 – asi 1100; 18. – 20. dynastie; hlavní města: především Vésset/Théby a – opět – Mennofer): je to epocha územního, mocenského a kulturního vrcholu staroegyptských dějin. Královna **Hatšepsovet** organizovala námořní výpravy do surovinově bohaté africké země Punt a stala se vůbec první významnou ženou v čele státu. **Thutmóse III.** rozšířil válkami egyptské území až k Eufratu. **Amenhotep IV. / Achnaton** zavedl uctívání jediného boha Atona (= sluneční kotouč), čímž se pokusil o nastolení monoteistického náboženství (vyznávajícího jediného boha), ale po Achnatonově smrti se poměry vrátily zpět. Předčasně zemřelý faraon **Tutanchamón** proslul až ve 20. století po Kr., když byla v Údolí králů objevena jeho hrobka, která uchvátila svět svým nádherným vybavením. **Ramesse II.** svedl nerozhodnou bitvu u Kadeše s maloasijskými **Chetity** a pak s nimi uzavřel první mírovou smlouvu ve světových dějinách; také dal postavit proslulý skalní chrám v dnešním Abú Simbelu.

Pozdní doba (asi 1100 – 332; 21. – 30. dynastie): samostatnému starověkému Egyptu přinesla poslední rozkvět (jádem období je *sajská renesance* – podle metropole Sais) a potom pohlcení obří **Perskou říší**.

4.7 Semitské říše

Ve 3. tisíciletí př. Kr. do Mezopotámie pronikli **afroasijské Semité**, usadili se tam a **asimilovali Sumery** (ti tak odešli z dějin). Mezopotamské semitské národy se ovšem vyspělou **sumerskou kulturou** obohatily a dále ji rozvíjely.

Strategickým cílem se pro mezopotamské Semity stalo vybudování **mohutné říše** (nadmárodního státu), která by sahala od moře k moři, tedy od Perského zálivu až (téměř) na středomořské pobřeží.

První takovou říši vytvořili Akkadové (**Akkadská říše: 24. – 22. století**, zakladatel Sargon Akkadský), druhou pak Babylóňané: hovoříme o **Starobabylónské říši** (název podle hlavního města Babylónu); existovala v **19. – 16. století**, jejím tvůrcem byl král **Chammurapi**, jehož zákoník se stal nejkompaktnější právní normou celého starověkého Blízkého východu.

Následovali Asyřané, kteří nejprve ve starší etapě svých dějin zakládali v zahraničí své obchodní stanice a pak vybudovali rozsáhlou **Novoasyrskou říši** (10. – 7. století). Nakonec se opět vzchopili Babylóňané: jejich **Novobabylónská říše** (7. – 6. století; nejvýznamnější král **Nebukadnezar II.**) vynikala svou metropolí; tehdejší Babylón byl pravděpodobně největším městem světa (9 km²; asi 150 tisíc obyvatel), obklopen mohutnými hradbami s proslulou dekorativní bránou zasvěcenou nebeské bohyni Ištar.

4.8 Féniciáné

Féniciáné byli **semitský národ** na území dnešního Libanonu (= starověká Fénicie). Vybudovali **městské státy** (Byblos, Sidón, Týr...). Vynikali jako **řemeslníci, obchodníci a mořeplavci**. Vytvořili (kolem 1000 př. Kr.) vůbec **první hláskové písmo** (1 znak = 1 souhláska; samohlásky se nezaznamenávaly).

4.9 Hebrejci – Izraelité – Židé

Jednalo se o **semitský národ**, který žil v zemi **Palestině** s hlavním městem **Jeruzalémem**. V průběhu starověku tento národ vystřídal trojí pojmenování, jak se postupně profilovala jeho kultura založená na prvním životném monoteistickém náboženství **judaismu (židovství)** – víře v jediného

všemohoucího Boha, stvořitele, pána (Hospodina) a ochránce všeho světa. Soubor judaistických posvátných spisů v **hebrejštině** (dnes zpravidla označovaný hebrejsky *Tóra = Zákon*) tvoří také první, většinovou část (*Starý zákon*) svaté knihy křesťanů, nazývané *Bible*.

Izraelité čelili vlivu okolních velmocí. Z dějin vyzdvihovali svůj **únik z egyptského otroctví** (snad před r. 1200 př. Kr.) a houževnaté **lpění na judaistické víře v (novo)babylónském zajetí** (po dobu 2 generací v 6. století) – obě události chápali jako inspirující příklady trvalé touhy po svobodě.

Mravním základem judaismu se stalo starozákonní *Desatero*, považované za Boží přikázání sdělená Izraelitům prostřednictvím jejich tehdejšího vůdce **Mojžíše**.

V Palestině Izraelité nejprve vytvořili **svaz 12 kmenů** (**doba soudců: Samuel, Samson aj.**). Bojovali proti starším usedlíkům – semitským Kananejcům.

Z kmenového svazu postupně vyrostlo **Izraelské království (kolem r. 1000 př. Kr.; doba královská)**, které se stalo významnou **kulturní křižovatkou**: vládli tu králové **Saul**, jeho zeť **David** (rozšířil **Jeruzalém** o pevnost **Sijón** a přechodně posunul izraelské hranice až k **Eufratu**) a Davidův syn **Šalomoun** (dal postavit proslulý **jeruzalémský Chrám**). Především za Saula a Davida do oblasti útočil indoevropský národ Pelištejci (ve starším biblickém překladu: Filištíni), který již technologicky žil na úrovni doby železné; Izraelité omezili pelištejský územní zisk jen na přímořské pásmo kolem města **Gaza**. **Šalomoun** proslul **bohatstvím a autoritativní vládou** částečně podle egyptského vzoru (jeho manželkou byla egyptská princezna); zůstal však věrný judaistické víře. Ve spolupráci s Féniciany vysílal obchodní výpravy do bohaté exotické země Ofír (snad dnešní Eritrea). Legendární se staly jeho politické kontakty z bohatým státem Sába (dnešní Jemen; postava královny ze Sáby).

Po Šalomounově smrti se země rozdělila na **2 judaistické státy**: severní **Izrael** (cca 11 kmenů) a jižní **Judsko (kmen Juda)**. V politicky nestabilním severním Izraeli nastala **éra proroků** (charismatických politických i náboženských „komentátorů a prognostiků“): Bible zpopularizovala konflikt mezi **králem Achabem a prorokem Eliášem**. Po Achabově smrti byla královna-vdova **Jezábel** (arogantní a intrikánská vládkyně, holdující navíc pohanským kultům; původně fénická princezna) svržena lidovým povstáním: byl vyhozena z okna paláce a ubita (vzor pro pozdější české defenestrace).

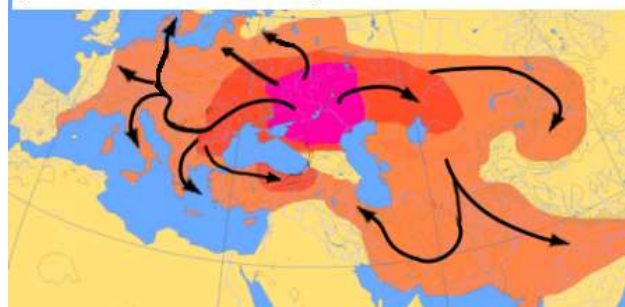
4.10 Počátky indoevropské jazykové rodiny

4.10.1 Pravlast a migrace Indoevropanů

Ve 4. – 3. tisíciletí př. Kr. se východoevropské stepi severně od pohoří Kavkazu staly pravlastí **indoevropské jazykové rodiny**, která odtud posléze (od 2. – 1. tisíciletí př. Kr.) **expandovala**.

Ve starověku mezi **Indoevropany** vynikaly větve a skupiny, jejichž příslušníky nazýváme **Chetitě** (žili na poloostrově Malá Asie), **Árjové** (v severní polovině Indie), **Íránci** (Peršané; v Íránu), **Řekové** (hlavně na jihu Balkánského poloostrova) a **Italikové** (na Apeninském poloostrově); patří sem také **Keltové** a **předkové Germánů, Slovanů, baltských národů, Albánců, Arménů...** Do Českých zemí první Indoevropané dorazili v eneolitu.

Indoevropská jazyková rodina: její pravlast a migrace přibližně ve 4. - 2. tisíciletí př. Kr.

4.10.2 Chetitě

Chetitě ovládli **Malou Asii**; ve 2. tisíciletí př. Kr. tam existovala prosperující **Chetitská říše**. Chetitě si osvojili **železnou metalurgii**. **Zničili Starobabylónskou říši**, převzali ovšem mezopotamské **klínové písmo** a naopak jejich dovednost výroby železa se posléze rozšířila po celém Blízkém východě.

4.10.4.1 Árjové

Kolem r. 1500 př. Kr. **Árjové** obsadili **severní polovinu Indie** a záhy tam vytvořili řadu států. Svou vzdělanost vtělili (v jazyce **sanskrtu**) do posvátných textů označovaných jako **vědy** (= *vědění*; odtud též pojem **védské náboženství**). Vědy podávají souhrnný filozoficko-náboženský obraz veškerého světa, jehož základem je věčný a tvůrčí duchovní princip **bráhman** – ten proniká v podobě individuální duše (zvané **átman**) do každé živé bytosti. Chce-li člověk zdokonalovat svět, musí začít zdokonalováním sebe sama. Duše podléhá převtělování; o kvalitě aktuální osobnosti rozhoduje **karma** – vliv vlastních skutků v předešlém životě. Védské náboženství se posléze vyvinulo v polyteistický **hinduismus**.

Árjové se dělili na 4 vrstvy (**kasty**); sestupně to jsou bráhmani (kněží a učenci), kšatrijové (vládci a válečníci), vaišjové (zemědělci, řemeslníci a obchodníci) a šúdrové (dělníci a služebníci).

Indická soustava ozdravných cvičení osvobozujících od tíhy hmotné existence se nazývá **jóga**.

4.10.4.2 Indie

Kolem r. 500 př. Kr. v **Indii** vzniklo nové náboženství – **buddhismus**; jeho zakladatelem byl mudrc Siddhárta Gautama, zvaný **Buddha** (*Probuzený*). Buddhismus vůbec nepracuje s pojmem personifikovaného boha; v tom se liší od hinduismu, s nímž se jinak shoduje ve víře ve stěhování duší a v zákon karmy. Učení buddhismu je založeno na **4 pravdách**: veškeré bytí je strastné v koloběhu zrození a smrti; každá strast má svou příčinu související s naší touhou po hmotě, moci a rozkoši; každou strast lze ukončit; z dosahu strastí se lze natrvalo vymanit dodržováním zásad moudrosti, mravnosti a soustředění – pokud se tyto zásady stanou naší přirozeností, ocitáme se ve vrcholném stavu **nirváně** (dosáhli jsme jednoty s absolutním duchovním principem všeho světa).

Buddhismus dnes vyznává asi 7 % světového obyvatelstva, především ve V a JV Asii (tedy nikoli v Indii, kde vznikl).

Z mladšího indického starověku vynikají éra krále **Ašóky** (3. století př. Kr.), který vládl téměř celé Indii, a éra krále **Čandragupty II.** (kolem 400 po Kr.), který vládl severní polovině Indie.

4.10.11 Peršané (Íránci)

V **6. století př. Kr.** Peršané pod vládou **dynastie Achajmenovců** (zakladatel král **Kýros II. Veliký**) vytvořili **Perskou říši** – tehdy největší stát světa –, která sahala od Egejského moře až po řeku Indus. Jednalo se o **kulturně vyspělou monarchii**, kterou blíže označujeme jako **patriarchální despotii**: král nebyl zbožštěn a měl vystupovat jako přísný, ovšem chápavý otec svého lidu.

Mezi Peršany vzniklo i dnes známé náboženství **zoroastrismus** (zakladatel **Zarathuštra**), které vidí svět jako **souboj dvou principů – dobra (bůh Ahura Mazda) a zla (démon Ahriman)**: oběma pomáhají a slouží zástupy menších nadpřirozených bytostí (předobraz andělů?).

4.12 Čína

Čínská civilizace je nejstarší nepřetržitě existující kulturní okruh na světě. První **státy** na území Číny vznikly ve **2. tisíciletí př. Kr.** především kolem řeky **Chuang-che**; tehdy bylo také vytvořeno charakteristické čínské **znakové písmo**. Do Číny se rozšířil **buddhismus**, ale kolem r. 500 př. Kr. zde vznikly i typicky čínské filozoficko-náboženské systémy: **konfucianismus** (zakladatel Kchung-fu-c' = **Konfucius**; společnost je založena na spravedlivém jednání patriarchálních vládnoucích autorit, které se těší až kultické úctě, a na věrnosti poslušných jedinců) a **taoismus** (zakladatel **Lao-c'**; veškerý svět smyslově poznatelných věcí podléhá neustálému pohybu i změnám, neboť každá skutečnost v sobě obsahuje svár svých protikladných složek – *jin* a *jang*; stálé a věčné je jen *tao* – univerzální kosmický princip, k němuž dospět je cílem každého smysluplného života; *tao* = cesta).

Vrcholného, **velmocenského rozmachu** územního i kulturního dosáhla starověká Čína v období **3. století př. Kr. – 3. století po Kr.** za císařských dynastií **Čchin a Chan**.

